

حوزه علمیه قم

رساله علمی سطح ۳

موضوع رساله :

بررسی راههای نفوذ و شیوه های گسترش

« اسلام » و « مسیحیت »

در غرب آفریقا

استاد راهنما : حجت الاسلام دکتر ارزانی

استاد مشاور : حجت الاسلام دکتر عقیلی

محقق : محمد رضا نیستانی

سال تدوین : ۱۳۸۸

بررسی راههای نفوذ و شیوه های گسترش

« اسلام » و « مسیحیت »

در غرب آفریقا

تقدیم :

این اثر ناچیز را به محضر حضرت بقیة الله الأعظم (ارواحنا له الفداء) تقدیم می دارم :

«يا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ»^۱

سپاس :

در اینجا لازم می دانم از باب « مَنْ لَمْ يَشْكُرْ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ » مراتب سپاس خود را از استاد راهنمای این پایان نامه جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر ارزانی و استاد مشاور جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر عقیلی ابراز نمایم و برای این دو بزرگوار و همه کسانی که در تدوین این پایان نامه بنده را یاری نمودند، توفیق روز افزون از خداوند متعال مسألت نمایم. همچنین جا دارد از همه برادران، اساتید، داوران و کسانی که در بخش مدارک علمی حوزه علمیه قم زحمت می کشند، خصوصا ریاست محترم بخش مدارک علمی و همچنین ریاست محترم حوزه علمیه قم، کمال تشکر را بنمایم.

محمد رضا نیستانی

چکیده:

برای شناخت وضع کنونی مسلمانان و مسیحیان در غرب آفریقا و بررسی شیوه های کارآمد تبلیغ اسلام در منطقه، لازم است به مطالعات و تحقیقاتی از جمله موارد زیر دست یازید:

ابتدا باید زمینه ها و پیشینه تاریخی هر یک از دو حرکت مذهبی اسلام و مسیحیت در غرب آفریقا و روند تکامل آندو طی یک دوره تاریخی طولانی، یعنی از آغاز ورود هر یک به منطقه تا به امروز را مورد بحث و بررسی قرار داد (البته محدوده زمانی اصلی مورد نظر در این پایان نامه از قرن ۱۶ به بعد یعنی آغاز ورود استعمار به آفریقا می باشد) سپس لازم است با نقش استعمارگران، جنبش های میسیونری و شیوه های تبلیغی آنان از یک طرف و امپراطوریهای اسلامی و فرقه های مذهبی که طی این دوره بلند تاریخی در این منطقه تشکیل گردیده و فعالیتهای تبلیغی آنها و آثار و پیامدهای آن با اوضاع کلی آن منطقه از طرف دیگر، آشنایی کامل پیدا نمود؛ در این صورت است که تصویری روشن از موضوع مورد نظر در ذهن شکل خواهد گرفت و امکان برنامه ریزی صحیح و کارآمد برای آینده فراهم خواهد شد که در همین راستا بخشهای این پایان نامه شکل گرفته است.

این پایان نامه از یک مقدمه و چهار بخش تشکیل شده است، که در مقدمه آن: تبیین موضوع رساله، ضرورت انجام تحقیق، انگیزه های انتخاب این موضوع، اهداف تحقیق، پیشینه تحقیق، امتیاز این تحقیق نسبت به تحقیقات مشابه، سؤال اصلی و سؤال های فرعی، فرضیه تحقیق و روش تحقیق تبیین شده است سپس در بخش اول که اختصاص به کلیات دارد، پس از بیان واژگان کلیدی، به معرفی قاره آفریقا و سپس کشورهای غرب آفریقا پرداخته شده است و در بخش دوم به بررسی تاریخچه ورود و گسترش اسلام در غرب آفریقا، شیوه های تبلیغی مسلمانان، نقش کشورهای عربی- اسلامی در گسترش اسلام، معرفی فرقه های مذهبی موجود در منطقه و تاریخچه اسلام گرایی در هر یک از کشورهای منطقه پرداخته شده، پس از آن در بخش سوم به بررسی تاریخچه ورود و گسترش مسیحیت، شیوه های تبلیغی مسیحیان و نقش استعمار در گسترش مسیحیت پرداخته شده و سرانجام در بخش پایانی پس از مقایسه روشهای تبلیغی مسلمانان و مسیحیان در غرب آفریقا، به بررسی چالشهای موجود در مسیر تبلیغ هر یک در منطقه پرداخته، سپس پیشنهادها و راهکارهایی برای رفع چالشها و کارآمدتر نمودن امر تبلیغ ارائه نموده و در سخن پایانی سیر از فرضیه به نتیجه گیری صورت گرفته است.

در این نوشتار سعی بر آن بوده است که با بحث و بررسی موارد فوق، کاری هرچند اندک در راه اعتلای کلمه حق و تبلیغ دین راستین و مذهب حقه اهل البیت (علیهم السلام) صورت گیرد. امید است که خداوند متعال همه مبلغان اسلام راستین را یاری فرماید.

فهرست مطالب :

پیشگفتار

مقدمه

- تبیین موضوع رساله.....۱۴
- ضرورت انجام تحقیق.....۱۴
- انگیزه های انتخاب این موضوع.....۱۵
- اهداف تحقیق.....۱۵
- پیشینه تحقیق.....۱۵
- امتیاز این تحقیق نسبت به تحقیقات مشابه.....۱۵
- سؤال اصلی و سؤال های فرعی.....۱۶
- فرضیه تحقیق.....۱۶
- روش تحقیق.....۱۷

بخش اول : کلیات (شناخت اجمالی آفریقا و معرفی کشورهای غرب آفریقا)

- ۱،۱. واژگان کلیدی.....۱۹
- ۱،۲. ریشه نام آفریقا و تلفظ آن.....۲۰
- ۱،۳. نگاهی کلی به آفریقا.....۲۱
- ۱،۴. تجارت برده.....۲۱
- ۱،۵. استعمار و تصرف آفریقا.....۲۲
- ۱،۶. آفریقا پس از استعمار.....۲۴
- ۱،۷. برخی ثمرات استعمار آفریقا.....۲۴
- ۱،۷،۱. عقب ماندگی.....۲۴
- ۱،۷،۲. تقسیم آفریقا بر اساس منافع استعمارگران.....۲۵

- ۱،۸. سازمان وحدت آفریقا..... ۲۶
- ۱،۹. فرهنگ آفریقا..... ۲۸
- ۱،۱۰. زبانهای آفریقا..... ۲۸
- ۱،۱۱. نژادهای آفریقا..... ۳۰
- ۱،۱۲. مذاهب آفریقا..... ۳۰
- ۱،۱۳. درهم تنیدگی خشکسالی و بحرانهای سیاسی در آفریقا..... ۳۰
- ۱،۱۴. معرفی کشورهای غرب آفریقا..... ۳۱

بخش دوم : اسلام در غرب آفریقا

- ۲،۱. جدول جمعیت و درصد مسلمانان در مناطق مختلف آفریقا..... ۵۷
- ۲،۲. نمودار مقایسهٔ درصد مسلمان، مسیحی و آنیمیسیم در کشورهای غرب آفریقا..... ۵۷
- ۲،۳. پیشینه اسلام در غرب آفریقا..... ۵۷
- ۲،۴. نقش تاجران و عارفان در ورود، نفوذ و گسترش اسلام در منطقه..... ۵۹
- ۲،۵. نقش اصل ظلم ستیزی و دفاع از مظلوم در گسترش اسلام..... ۶۱
- ۲،۶. پیدایش امپراطوریهای اسلامی در غرب آفریقا..... ۶۱
- ۲،۶،۱. امپراطوری گانا (گنا)..... ۶۲
- ۲،۶،۲. حکومت قبیله فولانی ها..... ۶۲
- ۲،۶،۳. امپراطوری کانم و سنکهای..... ۶۳
- ۲،۶،۴. امپراطوری مالی..... ۶۴
- ۲،۷. نقش حج در تحولات دینی غرب آفریقا..... ۶۴

- ۲،۸. فرقه های مذهبی در غرب آفریقا..... ۶۸
- ۲،۹. نقش صوفیه در گسترش اسلام در منطقه..... ۶۸
- ۲،۱۰. سلسله های صوفیه موجود در منطقه..... ۷۱
- ۲،۱۰،۱. قادریه..... ۷۱
- ۲،۱۰،۲. تیجانیه..... ۷۲
- ۲،۱۰،۳. مریدیّه..... ۷۶
- ۲،۱۰،۴. احمدیه (قادیانیّه)..... ۷۷
- ۲،۱۰،۵. شاذلیّه..... ۸۰
- ۲،۱۰،۶. سنوسیّه..... ۸۰
- ۲،۱۱. نتایج گسترش تصوف در غرب آفریقا..... ۸۱
- ۲،۱۲. برخی انحرافات فرقه های صوفیه در منطقه..... ۸۲
- ۲،۱۳. فرقه های دیگر موجود در منطقه..... ۸۳
- ۲،۱۳،۱. فرقه ضالّه وهابیت..... ۸۳
- ۲،۱۳،۲. فرقه ضالّه بهائیت..... ۸۵
- ۲،۱۳،۳. فرقه حقه شیعه امامیه..... ۸۵
- ۲،۱۴. تاریخچه اسلام گرایی در کشورهای غرب آفریقا..... ۸۶
- ۲،۱۵. نقش کشور های اسلامی - عربی در گسترش اسلام در منطقه..... ۱۰۵
- ۲،۱۵،۱. مصر..... ۱۰۶
- ۲،۱۵،۲. لیبی..... ۱۰۶
- ۲،۱۵،۳. عربستان سعودی..... ۱۰۷
- ۲،۱۵،۴. جمهوری اسلامی ایران..... ۱۰۷

بخش سوم : مسیحیت در غرب آفریقا

- ۳،۱. جدول جمعیت و درصد مسیحیت در آفریقا..... ۱۱۰
- ۳،۲. نمودارمقایسهٔ درصد اسلام و مسیحیت در آفریقا..... ۱۱۰
- ۳،۳. پیشینهٔ تاریخی مسیحیت در غرب آفریقا..... ۱۱۰
- ۳،۴. چگونگی نفوذ و گسترش مسیحیت در منطقه..... ۱۱۱
- ۳،۵. روشهای تبلیغی مسیحیت..... ۱۱۵
- ۳،۵،۱. روش مستقیم (تبلیغ چهره به چهره)..... ۱۱۵
- ۳،۵،۲. روش غیر مستقیم..... ۱۱۵
- ۳،۶. محورهای تبلیغاتی مسیحیت علیه اسلام..... ۱۱۶
- ۳،۷. شیوه های تبلیغاتی مسیحیت علیه اسلام از طریق فرهنگ..... ۱۱۹
- ۳،۸. اهداف استعمار و کلیسا از آموزش و پرورش در کشورهای اسلامی..... ۱۲۱
- ۳،۹. ویژگی های آموزش و پرورش کلیسا..... ۱۲۲
- ۳،۹،۱. سیستم آموزشی..... ۱۲۲
- ۳،۹،۲. نقش اجبار در سیستمهای آموزشی کلیسا..... ۱۲۲
- ۳،۹،۳. آموزش و تربیت فرزندان رؤسا..... ۱۲۳
- ۳،۹،۴. مدرسه و لوازم رایگان..... ۱۲۳
- ۳،۹،۵. تعالیم مدارس مسیحی..... ۱۲۴
- ۳،۹،۶. روشهای جذب..... ۱۲۵
- ۳،۱۰. مراحل اعزام مبلغان مسیحی برای تبلیغ..... ۱۲۵

- ۱۲۵.....مرحله جذب.۳،۱۰،۱
- ۱۲۶.....مرحله آموزش و تربیت.۳،۱۰،۲
- ۱۲۷.....مرحله اعزام.۳،۱۰،۳
- ۱۲۸.....کیفیت ترکیب هیئتهای تبلیغی مسیحیت.۳،۱۱
- ۱۲۹..... تاکتیکهای مبلغان در تبلیغ مسیحیت میان مسلمانان.۳،۱۲
- ۱۲۹..... بهره برداری از تعالیم اسلام.۳،۱۲،۱
- ۱۲۹..... احترام به آداب و رسوم محلی و اسلامی.۳،۱۲،۲
- ۱۳۰..... روش زندگی، دانستن زبانهای خارجی و آهنگها.۳،۱۲،۳
- ۱۳۰..... تماسهای پی در پی.۳،۱۲،۴
- ۱۳۱..... دخالت در امور اجتماعی.۳،۱۲،۵
- ۱۳۱..... توجه به زندگی شخصی و اخلاق خصوصی.۳،۱۲،۶
- ۱۳۲..... برخی نقطه ضعفها در دعوت مسیحیت.۳،۱۳
- ۱۳۲..... دعوتهای مسالمت آمیز.۳،۱۳،۱
- ۱۳۳..... منطقه ممنوعه نزد مسیحیت.۳،۱۳،۲
- ۱۳۳..... نقش استعمار در گسترش مسیحیت و مقابله با اسلام.۳،۱۴
- ۱۳۵..... نظر برخی حکومتهای استعماری درباره اسلام.۳،۱۵
- ۱۳۵..... نظر حکومت استعماری فرانسه.۳،۱۵،۱
- ۱۳۶..... نظر استعمار پیر انگلیس.۳،۱۵،۲
- ۱۳۶..... نظر حکومت استعماری آلمان.۳،۱۵،۳

- ۳،۱۶. عقب نشینی های مسلمانان در دوران استعمار.....۱۳۷
- ۳،۱۷. مساعدت و همکاری متقابل کلیسا و استعمار.....۱۳۸
- ۳،۱۷،۱. ترویج و نشر فرهنگ استعمارگران توسط کلیسا.....۱۳۸
- ۳،۱۷،۲. تثبیت پایه های نفوذ استعمارگران توسط کلیسا.....۱۳۸
- ۳،۱۷،۳. کلیسا پیشقراول استعمار.....۱۴۰
- ۳،۱۷،۴. کلیسا و استعمار حامی یکدیگر.....۱۴۰
- ۳،۱۷،۵. کلیسا پرورش دهنده مزدوران وابسته به استعمار.....۱۴۳
- ۳،۱۷،۶. کلیسا و کسب قدرت برتر.....۱۴۴
- ۳،۱۷،۷. نقش زبان و فرهنگ استعمار در گسترش مسیحیت.....۱۴۴
- ۳،۱۷،۸. همکاری استعمار و مسیحیت در جهت مقابله با زبان عربی.....۱۴۵

بخش چهارم : نتایج و رهیافتها

- ۴،۱. مقایسه تبلیغات دینی مسلمانان و مسیحیان.....۱۴۷
- ۴،۱،۱. مقایسه تبلیغات مسلمانان و مسیحیان در رکن اول (شخص مبلغ).....۱۴۷
- الف) نقاط ضعف و قوت مسلمانان در تبلیغات دینی در غرب آفریقا.....۱۴۹
- ب) وظائف و مسئولیتهای مبلغان مسلمان.....۱۵۱
- ۴،۱،۲. مقایسه در رکن دوم (مخاطب و محل تبلیغ).....۱۵۶
- ۴،۱،۳. مقایسه در رکن سوم (محتوای اسلام و مسیحیت).....۱۵۸
- ۴،۱،۴. مقایسه در رکن چهارم (ابزار و وسایل تبلیغ).....۱۶۱

- اهداف تبلیغاتی کلیسا علیه اسلام.....۱۶۵
- ۴،۱،۵. مقایسه در رکن پنجم (سبکها و شیوه های تبلیغ).....۱۶۸
- الف) اقسام تبلیغ.....۱۶۸
- ب) روشها و سبکهای تبلیغی.....۱۶۹
- ج) آگاهیهای اسلامی و روش اسلام در دعوت.....۱۷۱
- ۴،۲. ویژگیهای اسلام در غرب آفریقا.....۱۷۳
- ۴،۲،۱. رنگ محیط.....۱۷۳
- ۴،۲،۲. صوفیگری.....۱۷۳
- ۴،۲،۳. بی مذهبی.....۱۷۴
- ۴،۳. چالشها و مشکلات مسلمانان و مسیحیان در غرب آفریقا.....۱۷۴
- ۴،۳،۱. چالشهای مشترک.....۱۷۴
- ۴،۳،۲. چالشهای مسلمانان.....۱۷۵
- ۴،۳،۳. چالشهای مسیحیان.....۱۷۷
- ۴،۴. پیشنهادها و راهکارها.....۱۷۸
- سخن پایانی (نتیجه گیری).....۱۸۳**
- ضمائم.....۱۸۵**
- فهرست منابع و مآخذ.....۱۸۹**

پیشگفتار

مقدمه:

تبیین موضوع رساله :

الف) بیان موضوع :

اسلام پس از مسیحیت وارد قاره آفریقا شد و به سرعت گسترش یافت به طوری که بعضی از نواحی شمال آفریقا را درنوردید و به نواحی دیگر مثل غرب آفریقا رسید. از سوی دیگر مسیحیت با بکارگیری شیوه های نوین به فعالیت پرداخت و در برخی از نواحی جلوی گسترش اسلام را گرفت. حال بررسی شیوه های نفوذ و گسترش این دو دین بزرگ در غرب آفریقا موضوع این پایان نامه قرار گرفته است.

ب) محدوده موضوع :

اگر چه مسیحیان و مسلمانان در بسیاری از کشورهای دنیا و قاره آفریقا با یکدیگر رقابت داشته اند اما از جهت محدوده مکانی، این پایان نامه به طور خاص به بررسی و مقایسه این ارتباط در غرب آفریقا پرداخته و محدوده زمانی این تحقیق از زمان ورود استعمار به غرب آفریقا (قرن ۱۶ میلادی) تا زمان حاضر می باشد.

ج) جهات مبهم موضوع که نیاز به تحقیق دارد :

بررسی چگونگی ورود و راههای نفوذ و گسترش اسلام و مسیحیت در غرب آفریقا، شیوه ها و روشهای تبلیغی آندو دین بزرگ و چالشها و موانع بر سر راه گسترش آنها.

ضرورت انجام تحقیق :

چالشهای موجود بر سر راه نفوذ و گسترش اسلام در منطقه غرب آفریقا و ناکارآمدی برخی شیوه های بکار گرفته شده توسط مسلمانان از یک سو و از سوی دیگر بهره مندی مسیحیت از شیوه های نظام مند تبلیغ در رقابت با اسلام و موفقیت در برخی مناطق، ضرورت بررسی این موضوع را روشن می نماید تا در راستای بررسی آن گامی در جهت رفع مشکلات و چالشهای موجود بر سر راه مبلغان برداشته و پیشنهادها و راهکارهای مناسبی در جهت بهبود و ارتقاء تبلیغ اسلام در منطقه ارائه نمائیم.

انگیزه های انتخاب این موضوع :

حضور مستقیم به مدت ۲ سال در منطقه غرب آفریقا و مشاهده عینی و تحقیق در مورد برخی شیوه های تبلیغی مسلمانان و مسیحیان، بنده را به بررسی این موضوع علاقه مند نمود و از طرف دیگر خلاء موجود در این زمینه بنده را بر آن داشت تا این موضوع را انتخاب نمایم.

اهداف تحقیق :

الف) بررسی راههای نفوذ و گسترش اسلام و مسیحیت و شیوه های تبلیغی هر یک بمنظور بهبود، ارتقاء و اصلاح شیوه های تبلیغی مسلمانان.

ب) آشنایی با چالشها و موانع گسترش اسلام در غرب آفریقا بمنظور رفع آنها.

ج) ارائه پیشنهادها و راهکارهای مناسب برای استفاده مبلغان و متولیان امر تبلیغ در منطقه.

پیشینه تحقیق :

سابقا تحقیقاتی در قالب کتاب یا مقاله در رابطه با موضوع توسط نویسندگان مسلمان و مسیحی صورت گرفته است و هر یک از جهتی خاص به بررسی موضوع پرداخته اند بعنوان مثال : آقای مروین هیسکت نویسنده مسیحی، کتابی به نام گسترش اسلام در غرب آفریقا نوشته است که در آن به برخی ابعاد مسئله اشاره نموده که دیدگاههای ایشان در برخی موارد خوب و در برخی از موارد خالی از غرض نیست. از طرف دیگر نویسندگان مسلمان نیز هر یک، مسئله را در کشوری خاص و یا از جهتی خاص بررسی نموده اند مانند : طریقه ها و فرقه های اسلامی در نیجریه (کاظم مهرنیا)، نقش حج در تحولات دینی غرب آفریقا (محمد علی سلطانی) وضعیت فعالیتهای اسلامی و عالمان دینی کشور غنا (سید علی رضا صدر حسینی) در نتیجه هیچکدام پاسخگوی تمام سؤالات اصلی و فرعی تحقیق حاضر در محدوده مکانی و زمانی آن نیستند.

امتیاز این تحقیق نسبت به تحقیقات مشابه :

تا آنجا که نگارنده استقصاء نموده تحقیق جامعی در خصوص موضوع این پایان نامه که دربردارنده همه ابعاد بررسی شده در این پایان نامه باشد، تا کنون صورت نگرفته است. از طرف دیگر حضور مستقیم در منطقه و تجربه و مشاهدات عینی نگارنده و پیشنهاد برخی روشها و راهکارها از امتیازات این تحقیق میباشد.

سؤال اصلی :

راههای نفوذ و گسترش اسلام و مسیحیت در غرب آفریقا چه بوده و چیست ؟

سؤال های فرعی :

- اسلام و مسیحیت چگونه و از چه زمانی وارد منطقه غرب آفریقا شد؟
- شیوه های بکار گرفته شده (و نقاط ضعف و قوت آنها) برای عرضه اسلام و مسیحیت چه بوده است؟
- چالشها و موانع بر سر راه تبلیغ اسلام و مسیحیت کدامست؟
- راهکارهای بهبود و اصلاح این شیوه ها و رفع موانع چیست؟

فرضیه تحقیق :

مسیحیت توسط مسیونرهای مسیحی با بکارگیری شیوه های مؤثر تبلیغی به صورت مستقیم و غیر مستقیم در عرصه های مختلف تبلیغی چون عرصه های علمی، فرهنگی، اجتماعی و ... به منطقه غرب آفریقا وارد شد و در زمان استعمار با کمک آنها به اوج گسترش خود رسید.

اسلام توسط عارفان صوفی و بازرگانان مسلمان، بعد از مسیحیت وارد منطقه شد و بخاطر ویژگی والای تعالیم اسلام از یک طرف و تلاش خالصانه مسلمانان از طرف دیگر، به سرعت توانست میان اهل منطقه نفوذ کند و در اکثر کشورهای منطقه غرب آفریقا بر مسیحیت غلبه کند.

با مقایسه وضعیت اسلام و مسیحیت در منطقه غرب آفریقا و شیوه های بکارگرفته شده توسط هر یک در دورانهای گذشته و حال به نظر می رسد شیوه های تبلیغی مسلمانان دارای نقاط ضعفی بوده که لازم است مرتفع شود و همچنین می توان از نقاط قوت مسیحیان در شیوه های تبلیغی بهره جست و به بهبود جایگاه تبلیغ اسلام در منطقه کمک نمود.

روش تحقیق :

روش تحقیق در این پایان نامه آرشیوی و اسنادی بوده است به همراه تحقیقات میدانی نگارنده در منطقه براساس مشاهدات عینی و مصاحبه عمیق. ضمناً از شیوه تحقیقات بین رشته ای و تطبیقی استفاده گردیده تا بر غنای مطالب افزوده گردد.

همچنین برای درک بهتر مسائل و مفاهیم سعی گردیده تا از ابزارهای نوین اطلاع رسانی و آموزشی همچون آمار در بخشهای مختلف (همچون اقتصاد، جغرافیای انسانی و ...) و نمودارها، جداول، نقشه های مرتبط و دیگر ابزارها و محصولات سمعی- بصری (عمدتاً شامل عکس و اسلاید و پوستر) استفاده شود ضمن اینکه بخش عمده نمودارها و جداول براساس آمارهای رسمی و با استفاده از اصول علمی آماری توسط پژوهشگر و نگارنده این رساله، تهیه و تنظیم شده که علاوه بر انگیزه ها و ضرورت‌های پژوهشی تحقیق، انجام این عمل نوعی نوآوری و تولید علمی نیز محسوب می گردد.

ضمناً شیوه جمع آوری و پردازش اطلاعات نیز با استفاده از اسناد کتابخانه ای و اطلاعات و آمار سالنامه ها و نیز داده های میدانی صورت گرفته و سعی گردیده علاوه بر شیوه توصیفی، تمامی مطالب و داده ها مبتنی بر جایگاه تحلیلی و با استفاده از تمامی داده ها باشد تا بتوان با سنجش میزان درستی و دقت فرضیه بر اساس سؤالهای اصلی و فرعی به نظریه و جمع بندی نهایی دست یافت.